

Міністерство освіти
і науки України

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Юридичний факультет
Кафедра приватного права

Білостоцький державний університет
(м. Білосток, Республіка Польща)

Відділення Білостоцького
університету у м. Вільнюс
(Литва)

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

Університет імені Матея Бела
в м. Банська Бистриця
(Словачія)

Університет «Ovidius» в м. Констанца
University in Constanta
(Румунія)

Люблінський католицький університет Іоана Павла II
(Республіка Польща)

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ: ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРИВАТНОПРАВОВІ І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

.....

МАТЕРІАЛИ

IV Міжнародної науково-практичної конференції

**24 листопада 2023 року
м. Чернівці**

Міністерство освіти і науки України

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРИВАТНОГО ПРАВА
(М. ЧЕРНІВЦІ, УКРАЇНА)

БІЛОСТОЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(М. БІЛОСТОК, РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)

ВІДДІЛЕННЯ БІЛОСТОЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У М. ВІЛЬНІУС
(ЛИТВА)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
(М. ХАРКІВ, УКРАЇНА)

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МАТЕЯ БЕЛА В М. БАНСЬКА БИСТРИЦЯ
(СЛОВАКІЯ)

УНІВЕРСИТЕТ «OVIDIUS» В М. КОНСТАНЦА
UNIVERSITY IN CONSTANTA
(РУМУНІЯ)

ЛЮБЛІНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІОАНА ПАВЛА ІІ
(РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ: ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРИВАТНОПРАВОВІ І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

*Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції
24 листопада 2023 року
м. Чернівці*

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2023

УДК 340:004](082)

П 685

Редакційна колегія:

Ніна Гетьманцева, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри приватного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*голова*);

Оксана Кіріяк, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри приватного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*відповідальний секретар*);

Андрій Бутирський, суддя господарського суду Чернівецької області, доктор юридичних наук, професор;

Анна Доліва-Клепацка, докторка юридичних наук, професорка кафедри європейського права Білостоцького державного університету;

Любіца Сакторова докторка юридичних наук, професорка університету імені Матея Бела в м. Банська Бистриця;

Єнтоні М. Д. Мерфі, асистент, професор університет «Ovidius» в м. Констанца;

Анджей Гербет, декан юридичного факультету, доктор права Люблінського Католицького університету Іоана Павла II;

Роберт Табажевські, професор Люблінського Католицького університету Іоана Павла II;

Олег Ярошенко, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Олена Середа, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Місчислава Зданович, докторка юридичних наук, професорка відділення Білостоцького університету у м. Вільнюс.

П 685 Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 24 листопада 2023 року) / [редкол.: Н. Д. Гетьманцева (голова), О. В. Кіріяк (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 360 с.

ISBN 978-966-423-826-4

До збірника увійшли матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Правові виклики сучасності: вплив інформаційних технологій на приватноправові і публічно-правові відносини» (Чернівці, 24 листопада 2023 року).

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалу, що подано у рукописах.

Для науковців, аспірантів та студентів.

ISBN 978-966-423-826-4

УДК 340:004](082)

Людмила Остафійчук

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри процесуального права.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

OstafiichukL@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4882-1038

ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ ТА РОЗУМНИЙ КОНТРАКТ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Розумність як принцип застосування норм цивільного права призначений насамперед для оцінки фактичної поведінки учасників цивільних правовідносин. Засада розумності вказує на те, що зміст і межі цивільних прав та обов'язків зумовлюються особливостями конкретної ситуації. Встановлення розумності чи нерозумності поведінки учасників цивільних правовідносин ґрунтується на оцінці значущості особливих обставин справи. Така оцінка здійснюється у світлі цілей цивільно-правового регулювання. При цьому мають братись до уваги існуючі уявлення про типову поведінку учасників тих чи інших відносин, про типовий (звичайний) перебіг подій.

Зміст принципу розумності згідно ч. 5 ст. 12 ЦК України полягає у презумпції розумності учасника правовідносин, коли він вважається таким, що діє розумно доти, доки не буде доведено протилежне. ЦК України широко застосовує такі категорії, як «розумна плата», «розумна ціна», «розумний строк», «розумний час», «розумна винагорода», «розумні витрати», «добросовісні і розумні дії» тощо. Про «розумність» йдеться у нормах, присвячених відшкодуванню моральної шкоди, зобов'язального права та ін.

Принцип розумності має міжнародне значення. Стаття 8 Конвенції про міжнародні договори купівлі-продажу товарів оперує поняттям «розумної сторони» [1]. У Принципах міжнародних комерційних договорів УНДРУА 2016 р. термін «розумно / reasonable» вживається у 291 випадку у прямому та дотичному до цього терміну значеннях [2]. У «Принципах, дефініціях і модельних правилах Європейського приватного права» вважається важливою метою захист того, що особа розумно покладається на поведінку іншої людини. [3, с. 7] Отже розумність визначається не лише як принцип але й як мета (ціль) європейського приватного права. Основні матеріальні цілі приватного права можуть бути досягнуті лише в тому випадку, якщо застосовні норми є розумними та забезпечують певну міру правової визначеності, передбачуваності та ефективності.

Залежно від місця у механізмі реалізації права, розумність у цивільному праві розглядається у суб'єктивному і об'єктивному значеннях. У суб'єктивному значенні розумність виступає як внутрішній механізм реалізації права; як пізнавальна здатність, що передбачає нормальну діяльність свідомості суб'єкта, спрямовану на встановлення, впорядкування, систематизацію та виявлення сутності змісту, внутрішніх та зовнішніх зв'язків речей та явищ. Тут розумність тісно пов'язана із дієздатністю особи, оскільки, якщо суб'єкт не має такої здатності, він не в змозі усвідомлено вчиняти будь-які дії. Розумність в об'єктивному значенні виступає як принцип права, так як є зовнішнім мірилом оцінки дій суб'єктів на предмет співвідношення їхніх дій із цілями цивільно-правових моделей поведінки, правами, свободами та законними інтересами інших осіб, суспільства, держави.

«Розумність зумовлює раціональність волевиявлення, усвідомленість правових наслідків вчинених дій, дотримання меж здійснення суб'єктивних цивільних прав. Зазвичай, розумними слід вважати дії особи, що наділена нормальним, середнім рівнем інтелекту, знань і

життєвого досвіду, що дозволяє їй адекватно оцінювати ситуацію, моделювати в ній свою поведінку і здійснювати волевиявлення, а також передбачати можливі наслідки. Розумність по суті характеризує інтелектуальні та моральні якості людини через порівняння її юридично значущої поведінки із можливою поведінкою усередненої людини» [4, с. 13], – зазначає О. Є. Кухарев.

Розумний – це той, хто володіє розумом і йдеться у такому разі про розумність як ознаку, що характеризує певного суб'єкта (людину). Тому не можна говорити про те, що розумом володіють, наприклад, ціна або строк. Така властивість притаманна лише людині. Проте інші значення слова «розумний» (заснований на розумі, доцільний) стосуються уже не самого суб'єкта (людини), а його дій і можуть також використовуватися для характеристики певних явищ (наприклад, строків, ціни, витрат тощо). Отже, розумність може характеризувати, по-перше, самого суб'єкта (учасника цивільних відносин), по-друге, його дії і, по-третє, певні процеси і явища (ціну, строк, витрати тощо) [5, с. 71].

Досліджуючи принцип розумності у цивільному праві України Н.Ф. Чубоха робить висновок, що «визначити межі між «розумною» та «нерозумною» поведінкою певної особи, розумною чи нерозумною ціною, строком є досить складно. До того ж, навіть при дотриманні і розумінні цих принципів стосовно себе, особі, яка застосовує право, важко оцінити їх дотримання зі сторони інших осіб. Адже критерії, за допомогою яких можна було б оцінити юридичний вчинок конкретного суб'єкта цивільних правовідносин з позицій розумності, мають відносний характер, тому що системи цінностей осіб, які реалізують право, можуть суттєво відрізнитися між собою» [6, с. 292].

В сучасному цифровому світі з'явилися нові форми договорів, які називають розумними контрактами. Можна вважати, що основою укладення таких контрактів власне і є принцип розумності. Це інноваційна форма контрактів, укладення, виконання та припинення яких відбувається за участю або без участі людини, але з використанням мережевих комп'ютерних програмних та/або програмно-апаратних засобів, що мають взаємозв'язок з фізичними або цифровими об'єктами. Розумний контракт визнається еквівалентом традиційного контракту, який за допомогою інформаційно комунікаційних технологій може укладатися, виконуватися і припинятися за участю або без участі людини. Участь людини може проявлятися навіть в простому ініціюванні виконання розумного контракту [7, с. 29]. Джош Старк зазначає, що поява розумних контрактів, швидше за все, може призвести до переоцінки загальноприйнятої практики договірної права в міру того, як юристи будуть визначати, які типи угод і термінів найкраще підходять для програмування та автоматичного виконання, а які слід залишити для складання природною мовою [8]. Щодо принципів розумних контрактів, то Нік Сабо має позицію, що «успіх загального права контрактів в поєднанні з високою вартістю його заміни робить доцільним як збереження, так і використання принципів цього права там, де це необхідно» [9]. Макс Раскін вважає смарт-контракти угодами, що виконуються автоматизовано за допомогою комп'ютерних програм, що мають контроль над фізичними або цифровими об'єктами, реалізація яких відбувається без людського впливу і звернення до суду [10], проте можливість розгляду таких спорів в суді розглядається, особливо у галузі фінансових послуг.

Н. Сабо історично першим визначив «розумний контракт як набір обіцянок, зазначених в цифровій формі, включаючи протоколи, в якій сторони виконують ці обіцянки» [9]. О. А. Баранов визначив розумні контракти – інноваційною формою контрактів, «укладення, виконання та припинення яких відбувається за участю або без участі людини, але з використанням мережевих комп'ютерних програмних та/або програмно-апаратних засобів, що мають взаємозв'язок з фізичними або цифровими об'єктами. Відмінною рисою цього визначення є те, що розумний контракт визнається еквівалентом традиційного контракту, який за допомогою ІКТ може укладатися, виконуватися і припинятися за участю або без участі людини. Участь людини може проявлятися навіть в простому ініціюванні виконання

розумного контракту. Крім того, це визначення інваріантне до типу використовуваних технологій і до типу використовуваних мов програмування» [7, с. 29].

Розумний контракт – це свого роду програма, яка кодує бізнес-логіку та працює на виділеній віртуальній машині, вбудованій у блокчейн або іншу розподілену книгу. Такі умови, як авторизація платежу, квитанція про відправлення або порогове значення показань лічильника комунальних послуг, є прикладами простих подій, які ввійшли в наше життя. Ці види розумних контрактів розгортаються в існуючому блокчейні або іншій інфраструктурі розподіленої книг після нашої авторизації (у вигляді логіну та паролю чи ідентифікації за допомогою електронного цифрового підпису тощо). Смарт-контрактам не притаманні деякі традиційні категорії договірних прав, наприклад, – категорія неналежного виконання зобов'язання, адже завдяки їм усувається сам ризик недобросовісності сторін договору. А бізнес-команди співпрацюють із розробниками, щоб визначити критерії бажаної поведінки смарт-контракту у відповідь на певні події чи обставини.

Звісно, що написати контракт простою мовою на папері набагато складніше, чим використати розумний контракт, умови якого запрограмовані в блокчейні, отже висловлені менш складним способом. У цьому аспекті визнається, що розумні контракти не можуть застосовуватися до всіх випадків. Це пов'язано з тим, що іноді в контрактах потрібно визначити конкретні умови виконання відповідно до життєвої ситуації. З іншого боку, юристам властиво моделювати ситуацію абстрактно, хоча це скоріше є недоліком, аніж перевагою. Невизначеність при виконанні контрактів неминуче призводить до виникнення суперечок, основними причинами яких є використання категорій: «згідно прийнятих стандартів», «розумний строк», «звичайна добросовісна практика» тощо. Розумний контракт таких категорій не містить, тому що термінологія машинного тексту цього не допускає. В цьому аспекті розумний контракт має однозначну перевагу перед звичайним, оскільки виключення цих категорій з його тексту робить умови зрозумілими та усуває суперечки.

Розумність вимагає від учасника цивільних правовідносин вияву турботливості та обачності про права і інтереси інших учасників, сумлінного виконання своїх обов'язків. Ю. А. Тобота стверджує, «що розумними є такі дії учасника цивільних відносин, коли вони справедливо враховують права і свободи інших учасників: він ставиться до прав і свобод інших учасників як до своїх власних, ставить їх у рівне положення зі своїм положенням...» [5]. Проте, знайти який-небудь загальний критерій, який самостійно б визначав нерозумну поведінку особи у всіх випадках використання у правовій ситуації категорії «розумності» просто не можливо. Тут слід мати на увазі, що саме спонукало законодавця ввести в зміст норми права юридичний факт оціночного характеру, з яким пов'язуються певні правові наслідки [11, с. 4-5], зауважує В. П. Феннич. Як правило, в момент видання закону не можливо спрогнозувати майбутні ситуації, їх особливості і обставини, які їх супроводжуватимуть. Тому, категорія презумпції розумності є «ситуаційною» нормою, призначеною для використання суддівського розсуду і закріплюється в законодавстві на випадок невизначеності поведінки суб'єкта в тих чи інших конкретних обставинах [11, с. 5].

Слід враховувати, що розумною є відповідність правомірної поведінки нормам права (Закону). Тобто, «розумність» характеризується правомірністю. Діяти відповідно до принципу розумності – це діяти правомірно. При цьому розумною визнається лише така поведінка, яка не просто вважається розумною безпосередньо самим суб'єктом відповідно до його особистої мети, але й визнається об'єктивно розумною – спрямованою для досягнення цілей, допустимих правом. Отже, принцип розумності є оціночним поняттям, а розумність чи нерозумність поведінки суб'єкта цивільних прав може бути встановлена лише судом з урахуванням фактичних обставин, у яких перебував суб'єкт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про міжнародні договори купівлі-продажу товарів: Конвенція ООН від 11.04.1980 р. Міжнародні договори України. К., 1997. Т. 1: 1986–1990. С. 83-113.
2. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome, 2016. 512 p. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>
3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Sellier. European Law Publishers GmbH, 2009. 1604 p. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR_.pdf
4. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарева О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М.О. Запоріжжя, 2016. 284 с.
5. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: монографія / Ю. А. Тобота. Х.: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. 143 с.
6. Чубоха Н.Ф. Принцип розумності у цивільному праві України: поняття та особливості застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 290-292.
7. Баранов О.А. Інтернет речей (IoT): правові проблеми застосування розумних контрактів. *Інформація і право*, 2017. № 4(23). С. 26-40.
8. J. Stark. How Close Are Smart Contracts to Impacting Real-World Law? Apr 11, 2016. URL : <https://www.coindesk.com/blockchain-smarts-contracts-real-world-law/>
9. N. Szabo, Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets, 1996. URL : http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html
10. M. Raskin. The Law and Legality of Smart Contracts. April 2017. URL : <https://www.georgetownlawtechreview.org/the-law-and-legality-of-smart-contracts/GLTR-04-2017>
11. Феннич В. П. Доказова презумпція розумності у механізмі захисту цивільних прав в Україні. Механізми охорони та захисту майнових прав в Україні та ЄС (м. Київ, 12 листопада 2008 року): Науково-практична конференція «Загальні тенденції та особливості реалізації, охорони та захисту приватних прав в Україні та ЄС»: Збірник матеріалів круглого столу / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, М. К. Галянтич, В. І. Король, І. Е. Берестова. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2008. С. 160-169.